

УДК 1.14: 502/504

Г.Д. Берегова, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін,
Херсонський державний аграрний університет

ГЛИБИННА ЕКОЛОГІЯ В СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

У статті акцентується увага на необхідності екологічної освіти, екологічного виховання й формування екологічної свідомості особистості. Стверджується раціональність введення курсу з глибинної екології до системи філософського знання у вищих навчальних закладах освіти. Пропонується глибинну екологію розглядати як новий системний підхід до сприйняття реальності, що полягає в інтуїтивному усвідомленні єдності всього живого. Акцентується увага на тому, що глибинна екологія надає основу для природоохоронного руху, спрямована на стимуляцію суспільства до природоохоронної діяльності, спонукає до більш глибокого розуміння загроз сучасної цивілізації глобальному екологічному благополуччю.

Ключові слова: екофілософія, глибинна екологія, екософія, екологічне знання, екологічне пізнання.

Сучасна екологічна ситуація вимагає різнобічного осмислення й висвітлення, «потреба узгодити метанаукові, етичні і світоглядні аспекти екологічної проблематики обумовлюють потребу створення загальної філософії екології», точніше – метаекології, постмодерністського трансдисциплінарного наукового напрямку [22, с.60].

З огляду на таку тенденцію, слід переглянути й підхід до екологічної освіти, зокрема до змісту екологічного знання як результату пізнавальної діяльності майбутніх екологів, що сприятиме формуванню екологічної свідомості майбутніх поколінь.

Екологічне знання є результатом екологічної освіти (екологічного пізнання) чи життєвого досвіду людини, підґрунтям певної моделі поведінки у природному середовищі. Більш детальний філософсько-методологічний аналіз феномену екологічного знання подає А. Матвійчук у монографії «Екологічне знання та стиль мислення сучасної науки» (2002): він демонструє підходи до екологічного знання як до «специфічної галузі, яка постає складноутвореною системою різнорідного знання, та визначає характерні риси екологічного стилю мислення» [24].

Базуючись на екологічному знанні, екологічне пізнання може наслідувати структуру сучасної екології з низкою традиційних для вивчення у закладах вищої освіти дисциплін: за таксономічним поділом – екологія тварин, екологія рослин, за біомами – екологія моря, суходолу, прісних вод, лиманів, пустель тощо, за типами взаємодії між самими організмами чи організмами та факторами середовища – аутоекологія, синекологія, за рівнями організації живого – факторіальна екологія, екологія популяцій, екологія угруповань, біогеоценологія, екологія людини, за впливом антропогенних факторів – ресурсознавство, ґрунтознавство, екологія міста, інженерна екологія, агроекологія, агрохімічна екологія, промислова екологія тощо). Окреме об'єднання становлять загальні екології – глобальна екологія (мегаекологія), економічна екологія (еконологія), екологія суспільства, соціальна екологія (соціоекологія) тощо.

Окрім того, низка питань щодо сучасної екологічної кризи виходять «за межі екології як конкретної природничої науки», котрі, як стверджує Лідія Сидоренко, можуть бути визначені як «філософія екології» [25]. Однак, з огляду на специфіку цього відносно нового напрямку філософської думки та акцентуації, цей сегмент знання одержав назву «екофілософія» (зачасту й «екософія»), оскільки охоплює філософсько-екологічні концепції взаємовідносин людини та природного середовища.

Саме тому нині й постає необхідність надавати в освітніх інституціях більш широкий спектр навчальних курсів, спрямованих на вироблення екологічної поведінкової моделі в навколишньому світі. До таких курсів слід віднести й вище згадану екофілософію (як розділ біофілософії), екоетику, екокультуру тощо.

Глибинна екологія

Однією з популярних філософських тем таких предметів є тема глибинної екології – відносно нової галузі екофілософії, де людство розглядається як частина навколишнього середовища, людське й не-людське життя мають однакову цінність, та, крім того, такою ж цінністю володіють екосистеми й природні процеси. Одним словом, вся природа, нарівні з людством, має такі ж права на життя й процвітання (Ці положення лягли в основу зеленого руху й руху за збереження навколишнього середовища, а також екологічну етику).

Чому глибинна екологія називається «глибинною»? Відповідь доволі проста: по-перше, тут задаються більш глибокі філософські питання відносно дії людей на природу, ніж в екології, що є частиною біології; по-друге, вона намагається уникати антропоцентризму природоохоронної науки, спрямованої на збереження навколишнього середовища винятково в інтересах людини. Глибинна екологія шукає більш холистичний (цілісний) погляду на світ і доводить, що окремі частини екосистеми (включаючи людей) не можуть функціонувати окремо від всієї системи.

Термін «глибинна екологія» у 1973 р. запропонував норвезький філософ Арне Наес (1912 – 2009) (еколог, натураліст, альпініст; навчався у Відні, Парижі, закінчив Університет Осло, у 27 років став професором, також займався логікою і філософією мови; заснував міждисциплінарний філософський журнал «Inquiry» (1958); основна філософська робота – «Інтерпретація і точність» («Interpretation and Preciseness»), присвячена проблемам інтерпретації мови; був переконаним захисником навколишнього середовища, брав участь у багатьох природозахисних акціях).

Арне Наес є автором концепції глибинної екології (deep ecology) та засновником цієї течії. На його думку, екологія як наука не може надати моральні настанови, як людині слід жити, оскільки для цього потрібна екологічна мудрість. Саме таку мудрість і розвиває глибинна екологія завдяки а) глибинному досвіду (deep experience), б) глибинному пошуку (deep questioning) і в) глибинній прихильності (deep commitment). Ці три положення становлять єдину взаємозалежну систему: кожне підтримує інші, і в той же час вся система (екософія) становить єдину філософію буття, думки й дії та втілює екологічну мудрість і гармонію» [1].

Концепція «Ecosophy T»: особиста філософія Наеса (кожна людина повинна працювати над своєю власною філософією!). Усі живі істоти, людина, тварина чи рослина, мають рівне право на життя і процвітання. І якщо ви не знаєте, як результати ваших дій вплинуть на інших істот, то не дійте [9].

Метафізична ідея Наеса: заперечував, що істоти ранжуються залежно від їхньої відносної цінності. Наприклад, твердження того, що у тварини немає душі, логіки, свідомості використовувалися для формування уявлення про людину як вищу істоту стосовно інших тварин. З екологічної точки зору «право всіх форм життя на життя – універсальне право, яке не можна виміряти. Жоден біологічний вид не має більшого права на життя й розвиток, ніж будь-який інший вид» [1].

Деякі віхи світового поширення глибинної екології

На розвиток світової глибинної екології мав суттєвий вплив вихід книги Білла Девола і Джорджа Сешонса «Глибинна екологія» (1985), де акцентується увага на необхідності вироблення глибинної екологічної свідомості, часом політичної свідомості й навіть духовної свідомості. Автори звертаються до праць таких учених, як Рейчел Карсон (отруєння навколишнього середовища), Альдо Леопольд (етика землі), Джон Лівінгстон, Пол Р. Ерліх (демографічний вибух, контроль за народжуваністю), Баррі Коммонер (чотири екологічних закони), Френк Дарлінг, Чальз Елтон, Юждин Одум, Пол Сірс та ін..

Прихильники глибинної екології переконані: що світ не існує як ресурс, котрий може вільно експлуатуватися людиною; надмірне споживання ресурсів загрожує біосфері; необ-

хідна нова неспоживча парадигма добробуту; виживання будь-якої частини залежить від добробуту цілого. Резюмуючи, вони пропонують восьмиточкову платформу: 1) добробут і розквіт людського та не-людського життя на Землі мають цінність самі по собі, що не залежить від корисності не-людського світу для людських цілей; 2) багатство та різноманітність життєвих форм сприяють усвідомленню цих цінностей, а також є цінностями самі по собі; 3) люди не мають права зменшувати це багатство та різноманітність, крім задоволення життєво важливих потреб людини; 4) розквіт людського життя і культур сумісний зі значним зменшенням кількості людей; розквіт не-людського життя вимагає такого зменшення; 5) нинішнє втручання людини в не-людський світ є надмірним, і ситуація швидко погіршується; 6) повинна бути змінена політика, що впливає на основні економічні, технологічні та ідеологічні структури; 7) ідеологічні зміни в основному полягають в оцінці якості життя, а не дотримуванні все більш високого рівня життя; 8) ті, хто підписався на вищезазначені пункти, мають зобов'язання прямо чи опосередковано намагатися здійснити необхідні зміни [4, р.70].

Чотири закони екології, сформульовані Баррі Коммонером у роботі «Замкнене коло» («The Closing Circle», 1971), нині є неписаними правилами екології: 1. Все пов'язане з усім: екосфера – одна для всіх живих організмів; те, що впливає на одне, впливає на все. 2. Все мусить рухатися. У природі немає «відходів»: відходи одного екологічного процесу переробляє інший процес. 3. Природа знає краще: людство створило технології для вдосконалення природи, але така зміна природної системи може завдати шкоди цій системі. 4. Немає такого поняття, як безкоштовний обід. Експлуатація природи неминуче передбачає перетворення ресурсів з корисних у непотрібні форми.

Наступним кроком у розвитку глибинної екології є поява «нової фізики» – квантової механіки, за допомогою якої були зруйновані уявлення Рене Декарта й Ісаака Ньютона про всесвіт як про машину з лінійним причинно-наслідковим зв'язком, а природу науковці стали розглядати як безупинно змінюваний потік реальності; у той же час, у «новій фізиці» людина-спостерігач не відділена від природи, оскільки є її органічною частиною.

Фритьоф Капра, американський фізик австрійського походження, теоретик систем, глибинний еколог, педагог, активіст, концептуальні зміни в науці пов'язує з більш широкими змінами світогляду та цінностей у суспільстві. Так, у роботах «Дао фізики» («The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism», 1975) і «Поворотний пункт» («The Turning Point: Science, Society, and the Rising Culture», 1982) автор демонструє, як «нова фізика» приводить до метафізичного й екологічного розуміння взаємозв'язків у природі, що робить глибинну екологію філософською основою майбутнього суспільства.

Фритьоф Капра стверджує, що науці необхідно розробити концепції й уявлення про теорію холізму та систем для вирішення складних проблем суспільства. Подібні позиції, ймовірно, призвели вихід у світ ще одного шедевра – «Системний погляд на життя» («The Systems View of Life», 2014) у співавторстві з італійським професором хімії П'єром Луїджі Луїзі, [11]. Автори пропонують радикальні рішення викликів двадцять першого століття, зосереджуючись на спорідненому світі та досліджуючи життя через його нерозривно пов'язані системи. Фритьоф Капра закликає сучасників вивчити «нову системну концепцію життя на передньому плані науки та її застосування в економіці, менеджменті, політиці, дизайні, медицині та праві» та пропонує свій онлайн-курс, заснований на підручнику «The Systems View of Life», опублікованому Cambridge University Press. Він стверджує, що цей курс – це «реалізація мрії, яку я мав протягом багатьох років. Я сподіваюся, що це послужить зразком для подібних багатопрофільних курсів в університетах, коледжах та інших навчальних закладах» [3].

Неоднозначно було сприйнято науковим світом виникнення наукової доктрини під назвою «Гіпотеза Геї», принципу, за яким усі живі організми взаємодіють з їх неорганічним оточенням на Землі, щоб сформувати синергетичну й саморегулюючу, складну систему, що допомагає підтримувати й увічнювати умови для життя на планеті – забезпечувати планеті стабільність і рівновагу. Із цього погляду всі сфери Землі, включаючи біосферу, становлять і діють як єдиний, внутрішньо погоджений організм і спостережувані в ньому динамічні процеси.

Гіпотеза була сформульована англійським геофізиком, хіміком Джеймсом Лавлоком, котрий у 1965 році дійшов до розуміння, що Земля не просто кипить життям, а Земля, в деякому сенсі, і є життя. Він розробляв цю ідею протягом кількох років спочатку зі своїм близьким другом романістом Вільямом Голдінгом, а потім у співпраці з американською вченою Лінн Маргуліс. На початку 1970-х Джеймс Лавлок оприлюднив «Гіпотезу Геї»: Земля є саморегулюючою складною системою, що включає біосферу, атмосферу, гідросферу та педосферу, що тісно поєднані та розвиваються як одне ціле, єдина система; і ця система загалом під назвою Гея шукає фізичне та хімічне середовище, оптимальне для сучасного життя [8, р. 255].

Філософ Майкл Р'юз у книзі «Гіпотези Геї» («The Gaia Hypothesis», 2013) висвітлює всю історію виникнення й розвитку цієї теорії як історію цілеспрямованого і цілісного, (органічного) мислення; пояснює, чому сучасники Лавлока та Маргуліс називали це псевдонаукою, а інші – розвивали ідею в цілий планетарний рух. Також висловлює переконання, що Лавлок і Маргуліс дали філософії міцну наукову базу та викликали важливу наукову дискусію про світ загалом, його гомеостаз або – в цю епоху глобальної екологічної невизначеності – його відсутність [12].

Наступний крок розвитку глибинної екології – виникнення трансперсональної екології – пов'язаний з іменем Уорвіка Фокса, австралійського філософа й етика, автора книги «До трансперсональної екології» (1990), котрий активно підтримує основну ідею глибинної екології: люди (людство) – частина Землі, що нерозривно з нею пов'язана. Під час основного університетського викладання, як пише на своїй домашній інтернет-сторінці Уорвік Фокс, він займався «сферами етичної теорії (тобто нормативної етики та метаетики), прикладної етики, екологічної етики, філософії збереження, філософії розуму, природи внутрішнього життя людей та інших тварин та заплутане тріо про вільну волю, детермінізм та моральну відповідальність» [7]. Можливо, це й наштовхнуло на деякі спостереження: розширення самості та ідеї екологічного «Я» перетинаються багато в чому з роботою в трансперсональній психології (базується на моделі людської душі, в якій поєднується духовне й космічне вимірювання і містяться можливості для еволюції свідомості). Фокс називає ці типи самореалізації екософій трансперсональними екологіями; нині вони називаються трансперсональними екософіями, а їх вивчення – трансперсональною екологією [7].

Близьким за ідеями до глибинної екології є радикальний рух «Earth First!» («Земля передусім!»), спрямований на захист навколишнього середовища (організований Дейвом Форманом 1981 року). Учасники цього руху визнавали цінність природи як такої, пропагували необхідність цінувати всі спільноти, включаючи людські, обстоювали необхідність біорізноманіття; капітал і великий бізнес вважали антиприродними вчинками й розглядали як остаточного ворога Землі [6].

Нині у світі існує багато рухів й організацій, котрі застосовують принципи глибинної екології для підтримки біорізноманіття, збереження первісності природи та екологічного відновлення Землі: проект «Дикі землі» (The Wildlands Project), проект «Вибрані твори Арне Наеса» (The Arne Naess Selected Works Project), Рух екоагрокультури (the Ecoagriculture Movement), Інститут еколісового господарства, Інститут освітніх програм глибинної екології, Фонд «Екостерія» (the Ecostery Foundation), і навіть рухи музикантів з пропагуванням глобального звучання, світової музики («The Planet Drum») є активістською формою підтримки глибинного екологічного руху.

Як бачимо, місія глибинної екології полягає у встановленні більш глибоких і гармонійних відносин між людиною, спільнотою та природним світом. Людині слід зрозуміти, що вона є частиною інших «життів, і вони є нашими частинами. Наше людське «я» в найглибшому розумінні не може бути відокремлене від землі, з якої ми виростили» [5].

Глибинна екологія в освітньо-виховному процесі

Глибинна екологія надає філософську основу для *природоохоронного руху*, спрямованого проти саморуїнування людини. Так, наприклад, в Україні нині природоохоронний рух презентують недержавні громадські організації (їх близько 25): Всеукраїнська екологічна ліга, «Екологія-право-людина», Національний екологічний центр України, «Українська

річкова мережа», Комітет екологічного порятунку України, Український інститут екології людини тощо. Ці й інші громадські організації намагаються привернути увагу суспільства до проблем охорони природного середовища: організують екологічні виставки, акції протесту, конференції, інформаційні кампанії.

Глибинна екологія спрямована на стимуляцію суспільства до захисту навколишнього середовища – *природоохоронної діяльності* – до збереження куточків незайманої природи, різноманітності видів на Землі, організації наукових досліджень, підготовки фахівців-екологів, виховання населення, очищення від шкідливих речовин стічних вод і газів, викидів в атмосферу, зниження норм використання природних ресурсів тощо. (Відносини в галузі охорони та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів регулюються відповідними законами).

Глибинна екологія, звертаючись до завдань природоохоронного руху, природоохоронної діяльності та науки «екологія» свідчать: екосистеми можуть поглинути тільки обмежену людську активність. Більше того, сучасна цивілізація загрожує глобальному екологічному благополуччю.

Нині екологи одержують усе більше свідчень про порушення стійкості екосистем, таких як гомеостаз, динамічна рівновага. Поза залежністю від того, які моделі використовуються, екологи визнають: масштабна людська економічна активність вивела біосферу з її природного стійкого стану й привела до зниження біорізноманіття, змін клімату й інших небезпечних явищ. Внаслідок цього людська цивілізація приводить до масового вимирання видів.

Нині життєво важливим і єдино реальним кроком суспільства до виходу з глобальної кризи є дотримання продиктованого природою екологічного імперативу: стратегія цивілізації повинна категорично узгоджуватися зі стратегією природи. Дотримання цього закону вимагає свідомого обмеження активної діяльності людей доти, поки не вкорениться міцна моральна відповідальність усіх живучих на Землі за стан навколишнього середовища. Екологічний імператив необхідно розглядати як об'єктивну умову природи, що визначає напрям діяльності людства у вирішенні глобальної кризи.

Так постає питання про нову систему моральних цінностей сучасного людства щодо природного середовища, котра базується на загальнолюдських, вічних цінностях: «благорозумність, справедливість, стійкість і помірність, слушно зазначає Лідія Сидоренко [25]. Якщо моральність виводиться з цілісності екосистеми, тоді етика стає екологічною за сутністю, а «сама єдність людини з її оточенням визначає основу для людських цінностей [17, с.268].

Людина повинна узгоджувати свої цінності з екологічними законами: «не впливати на природу деструктивним чином в умовах екологічної кризи є моральним обов'язком людини» [25].

Не випадково у західних вищих навчальних закладах з'являється (70-х рр. ХХ ст.) дисципліна «екологічна етика» (спочатку розділи з екологічної етики у курсах філософії, а пізніше – екологічна етика почала викладатися як самостійна філософська дисципліна). Змістове наповнення сучасної екоетики становить поєднання екологічного знання з вихідними засадами етики – дотримуватися екологічного імперативу (не нашкодь!), діяти на благо людині, суспільству, природі.

Емпіричні спостереження свідчать, що людям зачасту бракує елементарних знань з екофілософії, екоетики, а то й відповідної освіти. Звідси впливає потреба не тільки навчати майбутніх фахівців (зокрема екологів), а й виховувати людину свідому й відповідальну – людину з екологоорієнтованим світоглядом. «Екосвідомість – тенденція, що має захопити весь світ!» – стверджувалося на глобальній кліматичній конференції YMCA (*Young Men's Christian Association*) у Парижі, де учасники світової спільноти переймалися не тільки зміною клімату, а й зміною рівня життя на планеті – як забезпечити водними ресурсами ті країни, які цього потребують; як справедливніше розподілити ресурси для харчування, це й освіта, й оновлення у сфері енергетики, і допомога тим державам, які не знають, як використовувати енергію вітру, хвиль, сонця тощо [19].

Вагомим для сучасного освітнього простору є роботи Володимира Калуги, котрий визначає екологічну свідомість як вищий рівень психічного відображення природного та штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексія щодо місця та ролі людини в біологічному, фізичному та хімічному світі, а також саморегуляція цього відображення.

Сучасне людство потребує екоосвіти та копіткої роботи над формування екоосвідомості, оскільки нині ми маємо справу з колосальним обмеженням пізнавальних можливостей та звуженням, а то й викривленням свідомості й особистості, й спільноти [21].

Цікавим дослідженням феномену екологічної свідомості є колективна монографія «Концептуальні виміри екологічної свідомості» (2003), де колектив авторів виконав аналіз дійсного й належного в системі екологічної освіти й екологічного виховання. Справді, як йдеться в анотації до цього видання, «випускник навчального закладу вносить лише фрагментарні знання про природу» – на жаль, це так. Однак сучасна людина потребує «живого знання», здатного приводити від абстрактних істин до їх асиміляції та «переживання» [23, с. 2]. (Ще знову й знову приводить нас до нагальності вирішення освітньо-виховних проблем!). Також у цій роботі подається аналіз багатоманітних виявів екологічної свідомості, досліджується феномен екологічної етики як важливої складової екологічної свідомості, не залишається поза увагою й глибинна екологія як течія екологічної філософії, як «вчення про егалітарне ставлення до світу», що «виступає з позицій біоцентризму або екоцентризму, й апелює радше до людської мудрості, ніж до наукових аргументів, спираючись на розмаїття форм світосприйняття та філософствування» – буддизм, трансперсоналізм, етику Землі Олдо Леопольда тощо [23, с. 170-173].

Отже, кожна історична епоха мала свою концепцію природи й людини. Але концепція ця завжди була багатозарова, утримувала різні аспекти цього відношення, які перепліталися й створювали суперечливу картину. Схоже, концепція глибинної екології є новим системним підходом до усвідомлення єдності всього живого та тим системним знанням, котре здатне вплинути на формування людини екологічної – мислячої, відповідальної, свідомої.

Висновки

Сучасна екологічна ситуація спонукає до перегляду змісту екологічної освіти, змісту екологічного знання та перебігу екологічного пізнання у вищих навчальних закладах. Екологічне знання слід розглядати як сукупність різних видів знання: повсякденно-практичного екологічного знання (досвіду) та наукового екологічного знання. Екологічне пізнання можна вибудовувати на основі структури екологічного знання, однак раціонально доповнювати більш широким спектром навчальних курсів, спрямованих на вироблення екологічної поведінкової моделі в навколишньому світі (екофілософія, екоетика, екокультура тощо).

Новим системним підходом до сприйняття реальності, що виходить за межі суто наукових екологічних теорій і є інтуїтивним усвідомленням єдності всього живого, є глибинна екологія, у сфері якої задаються більш глибокі філософські питання відносно взаємодії людини й природи (і дії людини на природу). Глибинна екологія намагається уникати антропоцентризму, пропагує більш холістичний (цілісний) погляд на світ, а також доводить, що частини екосистеми не можуть функціонувати окремо від всієї системи. Окрім того, всі форми життя мають рівне право на життя.

Глибинна екологія є духовною наукою, як і екологія. «Екологія та духовність є фундаментально пов'язаними, адже глибоке екологічне усвідомлення, зрештою, є духовним усвідомленням», – переконує нас Фрїтьоф Капра [3].

Глибинна екологія надає основу для природоохоронного руху, спрямована на стимуляцію суспільства до природоохоронної діяльності, спонукає до більш глибокого розуміння загроз сучасної цивілізації глобальному екологічному благополуччю.

Нині гостро стоїть проблема екологічної освіти, екологічного виховання й формування екологічної свідомості особистості. Саме тому вважаємо раціональним уведення курсу з глибинної екології до системи філософського знання у вищих навчальних закладах освіти.

Література:

1. *Arne Naess: Ecophilosophy and Ecology*; [Page from the University of Oslo]. – Contains basic information about Arne Naess and his publications from 1936-2005: <https://web.archive.org/web/20050227072658/http://www.sum.uio.no/staff/arnena>.

2. *Barry Commoner*; [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Barry_Commoner.

3. *Capra Course; Fritjof Capra's Blog*; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.capracourse.net>.
4. *Devall, Bill*. Sessions, George. *Deep Ecology: Living as if Nature Mattered*. Salt Lake City, UT: Peregrine Smith, 1985. – 267 p.
5. *Drengson, Alan*. *Ecophilosophy, Ecosophy and the Deep Ecology Movement: An Overview*. – 1999. – Режим доступу: <http://www.ecospherics.net/pages/DrengEcophil.html>.
6. *Earth_First!* Офіційний сайт; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.earthfirst.org>.
7. *Fox, Warwick*. *Toward a Transpersonal Ecology / Warwick Fox*. Boston, Shambhala. – 1990. – 328 p.
8. *Lovelock, James*. *The Vanishing Face of Gaia*. Basic Books, 2009. – 298 p.
9. Naess, Arne. *Selected Works of Arne Naess*. In English, edited by Harold Glasser. Amsterdam, Kluwer. Forthcoming in approximately 10 volumes. – 2000.
10. *Parkins, Keith*. *Deep Ecology*; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heureka.clara.net/gaia/deep-eco.htm>.
11. *Pier Luigi Luisi Synthetic Biology Lab*; Офіційний веб-сайт; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plluisi.org/>.
12. *Ruse, Michael*. *The Gaia Hypothesis / Michael Ruse*. – University of Chicago Press, 2013 – 272 p.
13. *Sessions, George*. *Deep Ecology for the 21st Century / George Sessions*. – Shambhala, 1995. – 520 p.
14. *The Gaia Theory*; [інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gaiatheory.org/>.
15. *Warwick Fox*; [інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://www.warwickfox.com/contact.html>.
16. *Берегова Г.Д.* Екофілософія як галузь філософського знання / Г.Д.Берегова // Лабіринти реальності. – Монреаль: СРМ «ASF», 2017. – С. 4-6.
17. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности: Пер. с англ. и франц./ Сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаевой; вводи, ст. Ю. А. Шрейдера.— М.: Прогресс, 1990. – 495 с.
18. Екологічна етика; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Харків: Право, 2015. – 304 с.
19. Еко-свідомість: тенденція, що мусить захопити світ; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hroniky.com/articles/view/129-eko-svidomist-tendentsiia-shcho-musyt-zakhopyty-svit>.
20. *Ермоленко А.М.* Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: Монографія / А.Ермоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.
21. *Калуга В. Ф.* Екологія свідомості /В.Ф.Калуга. – К.: Міленіум, 2010. – 154 с.
22. *Кисельов М.* Екологія як чинник трансформації методології сучасної науки /М.Кисельов. – Філософська думка. 1998, №3. – с.60.
23. *Кисельов М.М.* Концептуальні виміри екологічної свідомості: Монографія / М.М. Кисельов, В.Л.Деркач, А.В.Толстоухов. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 312 с.
24. *Матвійчук А. В.* Екологічне знання та стиль мислення сучасної науки. – Рівне: Ліста-М, 2002. – 147 с.
25. *Сидоренко Л.І.* Філософія сучасної екології: єдність наукових, етичних і філософських ракурсів; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sidorenko.html>.

Г.Д. БЕРЕГОВАЯ. ГЛУБИННАЯ ЭКОЛОГИЯ В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФСКОГО ЗНАНИЯ

В статье акцентируется внимание на необходимости экологического образования, экологического воспитания и формирования экологического сознания личности. Утверждается рациональность введения курса по глубинной экологии в систему философского знания в высших учебных заведениях. Предлагается глубинную экологию рассматривать как новый системный подход к восприятию реальности, которая заключается в интуитивном осознании единства всего живого. Акцентируется внимание на том, что глубинная экология предоставляет основу для природоохранного движения, направлена на стимуляцию общества к природоохранной деятельности, побуждает к более глубокому пониманию угроз современной цивилизации глобальном экологическому благополучию.

Ключевые слова: *екофілософія, глибинна екологія, екософія, екологічне знання, екологічне пізнання.*

H.D. BEREHOVA. DEEP ECOLOGY IN THE SYSTEM OF PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE

The article focuses on the need for environmental education, environmental upbringing and the formation of environmental awareness of the individual. There is a statement about the rationality of course introduction deep ecology to the system of philosophical knowledge in higher education. It is proposed to consider deep ecology as a new systematic approach to the perception of reality, which consists in the intuitive awareness of the unity of all living things. Attention is drawn to the fact that deep ecology is the basis of the environmental movement, aimed at stimulating society to nature conservation activities, encourages a deeper understanding of the threats of modern civilization to global environmental well-being.

Keywords: *ecophilosophy, deep ecology, ecosophy, ecological knowledge, ecological cognition.*